

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОЧУТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цавалюк Т.О. Інтелектуальні почуття молодших школярів: теоретико-методологічне дослідження. У статті розкривається сутність поняття «інтелектуальні почуття», проводиться теоретико-методологічне дослідження особливостей інтелектуальних почуттів молодших школярів.

Інтелектуальні почуття і процеси пізнання органічно пов'язані і взаємно обумовлюють один одного. Виникаючи у зв'язку з розумовою діяльністю, інтелектуальні почуття накладають певний відбиток і на самі інтелектуальні процеси.

Ключові слова: емоції, почуття, інтелектуальні почуття, молодші школярі, переживання.

Цавалюк Т.А. Интеллектуальные чувства младших школьников: теоретико-методологическое исследование. В статье раскрывается сущность понятия «интеллектуальные чувства», проводится теоретико-методологическое исследование особенностей интеллектуальных чувств младших школьников.

Интеллектуальные чувства и процессы познания органически связаны и взаимно обуславливают друг друга. Возникая в связи с умственной деятельностью, интеллектуальные чувства накладывают определенный отпечаток и собственно интеллектуальные процессы.

Ключевые слова: эмоции, чувства, интеллектуальные чувства, младшие школьники, переживания.

Вихідні передумови. Формування інтелектуальних почуттів відбувається у контексті культурного середовища існування дитини. При цьому культура розглядається нами як загальна картина соціального середовища існування дитини. Відтак, культура є визначальним чинником у формуванні цінностей та смислів, якими оперує дитина.

Вплив культури на формування інтелектуальних почуттів молодшого школяра не може бути однозначним, враховуючи динаміку змін культурного вектору середовища та багатшаровість останнього.

Постановка проблеми. Почуття - найбільш стійкі переживання людини, що виникають при задоволенні або незадоволенні соціальних потреб (любов, гордість, ненависть, світоглядні почуття, тощо.). Відчуття людини обумовлюються її взаєминами з іншими людьми; вони регулюються вдачами і звичаями суспільства. Процес формування відчуттів людини нерозривно пов'язаний зі всім процесом становлення її внутрішнього світу. В процесі індивідуального розвитку відчуття з'являються пізніше за ситуативні емоції. Предметами відчуттів стають, перш за все, ті явища й умови, які значимі для людини і тому сприймаються емоційно.

Виникаючи як результат узагальнення емоційного досвіду, відчуття стають провідними утвореннями емоційної сфери людини і починають визначати динаміку і зміст ситуативних емоцій. Ще одна сторона проявів відчуттів людини – розрізнення їх модальності, якості переживання. Найбільш повно цей аспект емоційного життя людини представлений в теорії диферен-

ціальних емоцій, розробленій американським психологом Д. Ізардом. Він виділив десять фундаментальних емоцій: інтерес-збудження, радість, здивування, горе-страждання, гнів-лють, відраза, зневага, страх-жах, сором-сором'язливість, провина-розкаяння. Перші три емоції К. Ізард відносить до позитивних, останні сім – до негативних. Інтерес-збудження – найбільш часто випробовувана позитивна емоція; вона є виключно важливим виглядом мотивації в розвитку навичок, знань, мислення.

Предметами відчуттів стають, перш за все, ті явища й умови, які значимі для людини і тому сприймаються емоційно. Виникаючи як результат узагальнення емоційного досвіду, відчуття стають провідними утвореннями емоційної сфери людини і починають визначати динаміку і зміст ситуативних емоцій. Ще одна сторона проявів відчуттів людини – розрізнення їх модальності, якості переживання.

Відмінними рисами почуттів є їх усвідомленість, предметність і узагальненість. Як ми вже відзначили, людина не тільки пізнає дійсність у процесах сприйняття, пам'яті, уяві та мислення, але разом з тим відчуває стосовно них ті чи інші почуття. Джерелом таких внутрішньо-особистісних відносин є діяльність і спілкування, в яких воно виникає. Почуттям називають і патріотизм, багато в чому визначаючий позиції людини.

З одного боку почуття, що переживається, виступає як особливий, випробовуваний суб'єктом психічний стан, де сприйняття і розуміння чогонебудь, знання про що-небудь виступає в єдності з особистим ставленням до того процесу, який сприймається. Разом з тим переживання почуття є психічним процесом, що має свою динаміку, поточним і мінливим. Зокрема, переживати тяжкість втрати близької людини означає здійснювати активне переосмислення свого місця в житті, яке змінилося після непоправної втрати, переоцінити життєві цінності, знаходити в собі сили для подолання критичної ситуації тощо. Бурхливо протікаючий таким чином емоційний процес, своїм підсумком має деяку збалансованість позитивних і негативних оцінок самої ситуації втрати і себе в цій ситуації. Отже, переживання пов'язано з об'єктивною необхідністю перенести ситуацію, що стала критичною, витримати її, витерпіти, впоратися з нею. Це означає емоційно пережити щось.

Мета. Дослідження з теоретико-методологічних позицій особливостей інтелектуальних почуттів молодших школярів.

Виклад методики і результатів досліджень. На відміну від власне емоцій і афектів, пов'язаних з конкретними ситуаціями, почуття виділяють із сприйманої дійсності явища, які мають для людини стабільну потребово-мотиваційну значимість. Почуття завжди носять чітко виражений предметний характер. Одне і те ж почуття може реалізуватися у різних емоціях. Як стверджує В.К. Вілюнас, це обумовлено складністю явищ, багатогранністю і множинністю їх зв'язків один з одним. Наприклад, почуття любові породжує спектр емоцій: радість, гнів, сум, співчуття, ревності. тощо. В одному і тому ж почутті нерідко зливаються, переходять один в одного різні за знаком (позитивні або негативні)

емоції. Цим пояснюється така властивість почуттів, як подвійність (амбівалентність).

Історично почуття формуються у процесі суспільного розвитку людини і змінюються залежно від конкретних соціальних умов. В онтогенезі почуття проявляються пізніше, ніж власне емоції; вони формуються у міру розвитку індивідуальної свідомості під впливом виховання в сім'ї, школі та ін. Виникаючи як результат узагальнення окремих емоцій, почуття стають утвореннями емоційної сфери людини, що визначають динаміку і зміст ситуативних емоційних реакцій.

Проблема класифікації почуттів залишається невирішеною. У всякому разі, поки немає вичерпної класифікації почуттів, що пояснюється, по-перше, великою їх різноманітністю і, по-друге, мінливістю залежно від історичних умов. Найчастіше при спробі класифікації почуттів можна зустріти виділення такого поняття як «вищі почуття», оскільки вони виникають під час задоволення потреб більш високого порядку. Вищі почуття – це особлива група почуттів, у яких укладено все багатство емоційних відносин людини до соціальної дійсності. Залежно від предметної сфери, до якої вони належать, вищі почуття розподіляються на моральні, естетичні, інтелектуальні та практичні.

Класифікуючи почуття можна говорити про те, що почуття розрізняють за модальністю, інтенсивністю, тривалістю, глибиною, усвідомленістю, генетичним походженням, складністю, умовами виникнення, виконуваними функціями, впливом на організм, за формами та умовами свого розвитку, за психічними процесами, з якими вони пов'язані, за потребами, за предметним змістом. Існуючі класифікації розрізняються своєю теоретичною й емпіричною обґрунтованістю.

Прийнято виділяти нижчі і вищі почуття: нижчі почуття пов'язані з задоволенням або незадоволенням фізичних чи фізіологічних потреб людини. Вищим почуттям притаманна низка характерних особливостей: велика ступінь узагальненості, якої вони можуть досягти у своїх розвинених формах; зв'язаність з більш-менш чітким усвідомленням суспільних норм, що відносяться до тієї чи іншої сторони дійсності. Оскільки у вищих почуттях розкривається певною мірою ставлення людини в цілому до світу і до життя, їх іноді називають світоглядними почуттями.

Вищі почуття відображають духовний світ людини і пов'язані з аналізом, осмисленням та оцінкою того, що відбувається і визначає його особистість.

Етичні або інтелектуальні почуття – це форма переживання цінності або навпаки, неприпустимість інших дій, вчинків, думок, намірів людини з точки зору необхідного від нього ставлення до суспільства, до інтересів суспільства, до норм поведінки, вироблених суспільством. Ці переживання можуть виникнути лише на основі співвіднесення дій, вчинків людей з нормами, що виражають суспільні вимоги до поведінки людини. Вони залежать від знання норм поведінки, вимог моралі, прийнятої в даному суспільстві, виражають ставлення людини до інших людей. До таких почуттів належать почуття товариства, дружби, любові, що відображають різну ступінь прихильності до

певних людей, потреба в спілкуванні з ними. Ставлення до своїх обов'язків, прийнятих на себе людиною стосовно інших людей, до суспільства називається боргом. Недотримання цих обов'язків призводить до виникнення негативного ставлення до себе, проявом чого є почуття провини, сорому, докорів сумління. Також до них відносяться почуття жалості, заздрості, ревнощів і інші прояви ставлення до людини.

Естетичні почуття являють собою переживання чого-небудь як прекрасного. У найбільш типовій та яскравій формі вони виникають при сприйнятті творів мистецтва (явища природи, дії людей, речі). Вони розвиваються в зв'язку з розвитком мистецтва. Саме музика і пробуджує в нас музичне почуття. Такі почуття – це ставлення людини до прекрасного і потворного, пов'язані вони з розумінням краси, гармонії, піднесеного і трагічного. До них відносяться почуття гумору, іронія, злість, глузування, сарказм, почуття трагічного, драматичного.

Інтелектуальні почуття у загальному вигляді - різновид вищих почуттів людини. Вони проявляються у процесі пізнавальної діяльності, особливо при вирішенні нових і складних завдань. До інтелектуальних почуттів належать: відчуття нового, допитливість, здивування, подив, задоволення від знайдених рішень, сумнів. Їх предметом є як сам процес набуття знань, вирішення завдань, так і їх результат. Найзагальнішими серед інтелектуальних почуттів є любов до істини. Інтелектуальні почуття підкріплюють, роблять приємною діяльність, пов'язану з подоланням труднощів на шляху до досягнення мети.

Виникнення інтелектуальних почуттів пов'язане з періодом дошкільного дитинства і відображає ставлення дитини до нових форм реальної дійсності, які щоденно відкриваються перед нею. Інтелектуальні почуття виявляються у контексті пізнавальної діяльності людини й обумовлюються цією діяльністю. У цих почуттях проявляється ставлення до думок та вчинків, як істинних, так і хибних, зрозумілих або незрозумілих, тощо. Зазвичай вони стимулюють мислення, змушують людину глибше проникати в сутність предметів і явищ.

Розвиток інтелектуальних почуттів традиційно відбувається у процесі активної пізнавальної діяльності, на основі інтересу до навчання, предметів, що вивчаються, постановки та вирішення проблемних питань і завдань. Система навчання в школі оціночна, пов'язана з напруженою розумовою роботою, життєвими перспективами, і тому вона постійно підтримує інтелектуальні почуття.

Отже, інтелектуальні почуття, пов'язані з пізнавальною діяльністю людини, пізнавальними інтересами, пошуками істини, розв'язанням розумових задач.

Специфічним є розвиток інтелектуальних почуттів у молодших школярів. Молодший шкільний вік психологами характеризується закінченням дошкільного віку. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра (віковий період від 6-7 до 10-11 років) веде до зміни у провідній діяльності від ігрової до навчальної. Ця діяльність вимагає від дитини специфічних знань та навичок, які ґрунтуються на новоутвореннях цього вікового періоду.

Для дітей цього віку характерним є збагачення соціальних зв'язків, прагнення до структурування свого психологічного простору (речі, їх прикрашання, тайники, тощо.), орієнтування у спілкуванні на зміст не тільки власної Я-концепції, а й концепції іншого. Коли мислення дошкільника орієнтоване на його індивідуальний досвід взаємодії з людьми та речами, то це молодшого школяра орієнтує на наукове мислення, що спирається на загальнокультурні зразки, норми взаємодії з оточуючим світом. Таким чином, поряд із засвоєнням змісту наукових понять, дитина оволодіває способом організації нового виду праці – учбової.

Специфіка учіння полягає у тому, що воно за своєю природою довільне і визначається зовнішніми, ситуативними факторами. Перейшовши від ігрової до навчальної діяльності дитина отримала нові вимоги до своєї поведінки. Поява нових вимог, а точніше протиріччя між постійно зростаючими вимогами з боку суспільства і наявним рівнем психічного розвитку зумовлює появу таких новоутворень, як саморегуляція поведінки, далі довільність дій, формується внутрішній план дій молодшого школяра, він виробляє вміння організовувати навчальну діяльність, з усвідомлення власних дій та психічних станів виникає рефлексія, інтелектуальні почуття.

Прикладами інтелектуальних почуттів є здивування, цікавість, допитливість, почуття радості з приводу зробленого відкриття, почуття сумніву щодо правильності рішення, почуття впевненості у правильності доказів. Під час роботи більшість учнів ззовні (емоційно) спокійні, але це не означає, що у них в цей час немає ніяких емоційних переживань. Інтелектуальні почуття досить тонкі і своєрідні. Вони яскраво показують, що існує найтісніший зв'язок між інтелектуальними й емоційними процесами. При цьому почуття виступають як своєрідний регулятор розумової діяльності.

Інтелектуальні почуття демонструють і відображають ставлення до процесу пізнання, його успішності і неуспішності. До інтелектуальних почуттів відносять здивування, допитливість, сумнів, радість відкриття, любов до істини, тощо. Так, завдяки почуттю подиву людина починає уважно аналізувати, оцінювати нову ситуацію, орієнтуватися в ній, прагнути до розв'язання протиріччя, що виникло.

Інтелектуальними називаються почуття, пов'язані з пізнавальною діяльністю людини; вони виникають в процесі навчальної та наукової, а також творчої діяльності в різних видах мистецтва, науки і техніки, тощо. Серед них можна назвати наступні:

1. Почуття ясності або нечіткості думки, коли відповідні поняття або судження мисляться нами чітко або, навпаки, невизначено. Ми відчуваємо своєрідний неспокій і незадоволеність, коли наші думки, спрямовані на пізнання того чи іншого явища, сплутані, коли ми не розуміємо всіх стосовних до даного явища обставин і їх зв'язки один з одним. Навпаки, ми відчуваємо приємне почуття легкості мислення, коли наші думки течуть вільно, впорядковано, логічно, послідовно.

2. Почуття подиву, коли на нас діє щось нове, незвичайне, невідоме. Ми

дивуємося, коли відбуваються події, яких ми не очікували. У процесі пізнання почуття подиву носить радісний характер, що є неодмінним супутником якоїсь успішної пізнавальної діяльності. «Стежачи за подіями, ми разом з тим відчуваємо задоволення від почуття, що нас зворушило і це задоволення є інтелектуальна радість» (Р. Декарт).

Подив, викликається несподіванкою, змушує нас уважно розглядати предмети, що здаються рідкісними і надзвичайними. Таким чином, воно в сильному ступені спонукує нас до пізнання явищ.

3. Почуття здивування, коли ми зазнаємо труднощі стосовно пояснення досліджуваних фактів, не можемо їх включити у вже відомі нам групи явищ, підвести під уже встановлені види зв'язків, тощо. Це почуття є сильним стимулом до подальшої пізнавальної діяльності.

4. Почуття здогадки, коли досліджуваній зв'язок явищ ще не розкрився перед нами у його повному вигляді, але вже є підстави імовірно судити про його характер. Це почуття завжди пов'язується з побудовою гіпотез.

5. Почуття впевненості, коли правильність встановлених у процесі мислення зв'язків між речами переконливо доводиться логічно побудованими висновками і підтверджується доводами практики.

6. Почуття сумніву, що виникає у тих випадках, коли висунуті нами постулати або гіпотези зіштовхуються із суперечливими фактами або теоріями. Це почуття є дуже важливим, оскільки спонукає до всебічної перевірки здобутих фактів і висловлених нами положень з точки зору І.П. Павлова.

Висновки. Значиму групу почуттів складають інтелектуальні почуття. Типовою ситуацією, що породжує інтелектуальні почуття, є проблемна ситуація. Успішність чи неуспішність, легкість або складність розумової діяльності викликають у людини цілу гаму переживань.

Функціонально інтелектуальні почуття не тільки супроводжують пізнавальну діяльність людини, але й стимулюють, підсилюють її, впливають на швидкість і продуктивність мислення, на змістовність і точність отриманих знань.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні змісту домінуючих інтелектуальних почуттів у молодших школярів, а також встановленні поведінкових форм прояву інтелектуальних почуттів й чинників їх розвитку.

Список використаних джерел

1. Абакумова И.В. Дифференцированная организация учебного процесса как фактор смыслообразования учащихся //Научная мысль Кавказа. – 2002, № 9. – С. 117-127
2. Акимова М.К., Козлова В.Т. Психологическая коррекция умственного развития школьников. – М., Основа, 2000. – 160с.
3. Васильев И.А. Теоретическое и экспериментальное исследование интеллектуальных эмоций. Дис. ... канд. психол. наук. – М., Знание, 1976. – 567с.
4. Жукова З.П. Развитие интеллектуальных способностей младших школь-

ников в ходе игры // Начальная школа – 2006, № 5. – С. 30-31

5. Кравцов Г.Г. Принцип единства аффекта и интеллекта как основа личностного подхода в обучении детей // Вопросы психологии – 1996, № 6. – С. 53-64
6. Краткий психологический словарь /Сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431с.
7. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. Вузов – 5-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 456с.
8. Ясперс К. Духовная ситуация времени //Смысл и назначение истории. – М., Знание, 1991. – 567с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Abakumov S.I. The differentiated organization of the educational process as a factor of meaning of students // Scientific thought of Caucasus. – 2002, № 9. – P. 117-127
2. Akimova M.K., Kozlova V.T. Psychological correction of mental development of schoolchildren. – М., The Basis, 2000. – 160p.
3. Vasiliev I.A. Theoretical and experimental study of intellectual emotions. Dis. ... candidate. psychol. Sciences. М., Knowledge, 1976. – 567p.
4. From Zhukov.P. The development of intellectual abilities of younger schoolboys in the course of the game // Elementary school – 2006, № 5. – P. 30-31
5. Kravtsov G.G. the unity Principle of affect and intellect as a basis for personal approach in the education of children // Questions of psychology – 1996, № 6. – P. 53-64
6. Brief psychological dictionary / Sost. L.A. Karpenko; Under the General editorship of V. Petrovsky, M.G. Yaroshevsky. – М.: Politizdat, 1985. – 431p.
7. Mukhina V.S. Age psychology: phenomenology of development, childhood, adolescence: a Textbook for students. Vuzov – 5-e Izd., stereotype. – М.: Publishing center «Academy», 2000. – 456p.
8. Jaspers K. The Spiritual situation of time // the Meaning and purpose of history. – М., Knowledge, 1991. – 567p.

Tsavalyuk T.O. Intellectual feelings to younger children. The article reveals the essence of the concept of «intellectual feeling», conducted theoretical and methodological research features intelligent senses younger students.

Functionally smart sense not only accompany cognitive human activity, but also stimulate, strengthen its, affect the speed and efficiency of thinking, the richness and accuracy of acquired knowledge. Intellectual feelings and cognitive processes are organically connected and mutually determine each other. Arising in connection with mental activity, intellectual feelings impose a certain imprint on the intellectual processes themselves. Smart Express feelings and attitudes towards learning process, its success and failure.

In psychology revealed deep connections between cognitive and emotional processes that develop in unity. In the process of cognition man is constantly creating hypotheses, refuting or affirming them, looking for the most correct solutions to problems. The search for truth can be accompanied by feelings of doubt, an emotional experience of the coexistence of two or more competing in the consciousness of the subject of views on possible ways to solve the problem. A sense of confi-

dence in the validity of the idea, the truth of that learned man, is a support to him in difficult moments of the struggle for the implementation of the belief, to which he came through active cognitive activity.

Intelligent feelings and knowledge processes are organically linked and mutually dependent on each other. Arising due to mental activity, intellectual sense impose certain mark on intellectual processes themselves.

Key words: emotions, intellectual sense, younger pupils, experiences.

УДК 159.92

Чайка Г.В.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГРАВЦІВ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПЕРЕВАГУ РІЗНИМ ТИПАМ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

Чайка Г.В. Особливості ціннісних орієнтацій гравців, які надають перевагу різним типам комп'ютерних ігор. В статті розглядаються особливості системи ціннісних орієнтацій сучасної молоді під впливом нових інформаційних технологій. Проведено психологічний аналіз феномену системи ціннісних орієнтацій особистості у єдності її основних характеристик. Описане експериментальне дослідження, в якому порівнювалися системи ціннісних орієнтацій геймерів в залежності від того, які жанри комп'ютерних ігор вони переважно обирають.

Ключові слова: система ціннісних орієнтацій, віртуальна реальність, геймери

Чайка Г.В. Особенности ценностных ориентаций игроков, которые отдают предпочтение разным типам компьютерных игр. В статье рассматриваются особенности системы ценностных ориентаций современной молодежи под влиянием новых информационных технологий. Проведен психологический анализ феномена системы ценностных ориентаций личности в единстве ее основных характеристик. Описанно экспериментальное исследование, в котором сравнивались системы ценностных ориентаций геймеров в зависимости от того, какие жанры компьютерных игр они преимущественно выбирают.

Ключевые слова: система ценностных ориентаций, виртуальная реальность, геймеры

Кінець ХХ - початок ХХІ сторіч характеризується все більш широким використанням комп'ютерів й інформаційних технологій у самих різних сферах життєдіяльності людини. Комп'ютери дають можливість значно підвищити ефективність праці у різних видах діяльності та відкривають для людини нові обрії пізнання й відпочинку. Життя сучасної людини найтіснішим чином переплетено з різними технічними пристроями та приладами, що входять в нашу дійсність все більш глибоко, вони супроводжують людину практично в усіх сферах життєдіяльності.

Основною рисою інформаційного суспільства виступає віртуалізація життєдіяльності. Як показали дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів, альтернативний світ привабливий для багатьох саме своєю «віртуальністю». Він дає людині можливості воювати, займатися екстремальними видами спорту, набувати нові навички, і все це без найменших наслідків для фізичного здоров'я. На думку культуролога Ю. Аленькової [1], віртуальний простір - це новий тип культурного простору, створений сучасною цивілізацією, а віртуальна реальність – це часткове, недовтілене існування.